

Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία

Τόμ. 21, Αρ. 1 (2025)

Open Education: The Journal of Open and Distance Education and Educational Technology

Διερευνώντας το μέσο κοινωνικής δικτύωσης Facebook ως εκπαιδευτικό εργαλείο στην Ανώτατη Εκπαίδευση.

Giorgos Giakoumakis

doi: [10.12681/jode.35543](https://doi.org/10.12681/jode.35543)

Copyright © 2025, Giorgos Giakoumakis

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

**Διερευνώντας το μέσο κοινωνικής δικτύωσης Facebook ως εκπαιδευτικό εργαλείο
στην Ανώτατη Εκπαίδευση**

**Exploring the Social Network Facebook as an Educational Tool for Distance Teaching
and Learning in Higher Education**

Γιώργος Γιακουμάκης
Μεταδιδακτορικός Ερευνητής
Πανεπιστήμιο Αιγαίου
giakoumakisgi@gmail.com

Extended Summary

The rapid development of Information and Communication Technologies (ICTs) as well as the emergence of the COVID-19 pandemic crisis, contributed decisively to a shift towards new forms of education and especially to distance teaching and learning. In recent years, more and more scientific research has focused on the integration of Social Networking Sites (SNSs) in education and their contribution to the learning and teaching process. Facebook is one of the most popular and fastest growing social media worldwide and despite the fact that it was not designed as an environment for constructing and managing learning experiences, it seems to have enormous potential in the field of education. Recent research in higher education highlights its advantages over Universities Learning Management Systems (LMS) and its potential to be used as an alternative or complementary means of supporting learning and enhancing teaching practice (Meishar-Tal et al., 2012; Giannikas, 2020; Vázquez-Cano & Díez-Arcón, 2021). In this context, the aim of this paper is to study the use of the social network Facebook as an educational tool in higher education. The sub-objectives set are to investigate the contribution of Facebook a. to the interaction and communication between students, b. to the interaction and communication between students and the instructor, c. in access to educational material and d. to the collaboration and activation of students. The study was conducted in a laboratory course at a regional university in Greece, between December 2017 and January 2018. For the purpose of this study, a closed Facebook group was created as an online environment, administered by the lecturer, in which 27 students who had selected and

attended the course participated. For the collection of data, a digital questionnaire submitted online in Facebook group at the end of the course. The results of the research show that Facebook has the potential to be used as an educational tool in higher education and to support the learning process for the benefit of students and the academic community in general. It emerges as an educational tool that favours a. the exchange of information and knowledge, b. the retrieval of learning resources, c. the interaction and communication and d. the collaboration and mutual support. It is worth underlining that the present study is a small-scale investigation, in an undoubtedly numerically small sample, which is a limiting factor for the generalization of the results. However, it is a contribution that enriches the relevant scientific debate, which is developing at an international level.

Keywords

Facebook, Social Networking Sites (SNSs), Higher Education, New Forms of Education

Περίληψη

Τα τελευταία χρόνια ολοένα και περισσότερες επιστημονικές έρευνες επικεντρώνονται στην ενσωμάτωση των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης (SNSs) στην εκπαίδευση και τη συμβολή τους στη μαθησιακή και διδακτική διαδικασία. Το Facebook, αποτελεί ένα από τα δημοφιλέστερα και ταχύτερα αναπτυσσόμενα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης παγκοσμίως και παρά το γεγονός ότι δεν έχει σχεδιαστεί ως ένα περιβάλλον για την οικοδόμηση και διαχείριση των μαθησιακών εμπειριών, φαίνεται να έχει τεράστιες δυνατότητες στον τομέα της εκπαίδευσης. Στο πλαίσιο αυτό, στόχος της παρούσας εργασίας είναι η μελέτη του κοινωνικού δικτύου Facebook ως εκπαιδευτικό εργαλείο στην ανώτατη εκπαίδευση. Επιμέρους στόχοι που τίθενται είναι να διερευνηθεί η συμβολή του Facebook α. στην αλληλεπίδραση και επικοινωνία μεταξύ των φοιτητών, β, στην αλληλεπίδραση και επικοινωνία μεταξύ φοιτητών με τον καθηγητή, γ. στην πρόσβαση σε εκπαιδευτικό υλικό και δ. στην συνεργασία και ενεργοποίηση των φοιτητών. Από τα αποτελέσματα της έρευνας φαίνεται ότι το Facebook έχει τη δυναμική να αξιοποιηθεί ως εκπαιδευτικό εργαλείο στην ανώτατη εκπαίδευση και να υποστηρίξει τη μαθησιακή διαδικασία, προς όφελος των φοιτητών και της ακαδημαϊκής κοινότητας εν γένει. Αναδεικνύεται ως ένα

εκπαιδευτικό εργαλείο που ευνοεί την ανταλλαγή πληροφοριών και γνώσεων, την ανάκτηση μαθησιακών πόρων, την επικοινωνία, τη συνεργασία και την αλληλοϋποστήριξη.

Λέξεις κλειδιά: Facebook, Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης, Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, Νέες Μορφές Εκπαίδευσης

Εισαγωγή

Η ραγδαία ανάπτυξη των Τεχνολογιών της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας, καθώς και η αλματώδης εξάπλωση του παγκόσμιου ιστού, επηρέασαν σημαντικά ένα ευρύ φάσμα της σύγχρονης ζωής. Ειδικότερα, στον χώρο της εκπαίδευσης, ανέδειξαν καινοτόμες εκπαιδευτικές πρακτικές, διεύρυναν τον ορίζοντα των διαθέσιμων παιδαγωγικών εργαλείων και εφοδίασαν τους συντελεστές της εκπαιδευτικής διαδικασίας, με σημαντικές δυνατότητες (Jimoyiannis, 2014; Karagiannidis et al., 2014; Davis, 2018; Sarker et al., 2019). Παράλληλα, η εμφάνιση της πανδημικής κρίσης COVID-19 συνέβαλε καθοριστικά στη διαμόρφωση ενός νέου εκπαιδευτικού τοπίου σε παγκόσμιο επίπεδο, σηματοδότησε σημαντικές εξελίξεις και οδήγησε στη μετατόπιση προς νέες μορφές εκπαίδευσης και κυρίως προς την εξ αποστάσεως διδασκαλία και μάθηση (Chan et al., 2021; Pokhrel, & Chhetri, 2021; Tasci, 2021; UNESCO, 2021; Tang, 2023). Στο πλαίσιο αυτό, τα τελευταία χρόνια το επιστημονικό ενδιαφέρον έχουν προσελκύσει τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης (SNSs) όπως για παράδειγμα Facebook, Twitter, Instagram, Pinterest, Youtube και Tiktok, σχετικά με την αξιοποίησή τους για εκπαιδευτικούς σκοπούς. Τα SNSs είναι ένα σύνολο διαδικτυακών εφαρμογών που στηρίζονται στις τεχνολογίες και στη φιλοσοφία του Web2.0 (βλ. O'Reilly, 2010), όπου οι χρήστες μπορούν να δημιουργήσουν και να ανταλλάξουν περιεχόμενο, να κατασκευάσουν προφίλ και να συνδεθούν με άλλους χρήστες (Boyd & Ellison, 2008; Kaplan & Haenlein, 2010: 61; Carr & Hayes, 2015). Αποτελούν εξαιρετικά δημοφιλείς προορισμούς, κυρίως για τους νέους, προσφέροντας, τρόπους επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης, διάδοσης των πληροφοριών, ακόμη και εναλλακτικούς τρόπους μάθησης (Zachos et al., 2018; Masalimova, et al., 2023). Η ολοένα αυξανόμενη αναγνωσιμότητα τους ανάμεσα

στους φοιτητές οδήγησε τα πανεπιστημιακά ιδρύματα στην αξιοποίηση τους είτε ως μέσο επικοινωνίας και διασύνδεσης με τους φοιτητές (Zachos et al., 2018; Zarzycka et al., 2021; Καράτζογλου & Papadimitriou, 2022), είτε ως κανάλια προβολής και προώθησης των προσφερόμενων εκπαιδευτικών προγραμμάτων (Peruta & Shields, 2017; Shields & Peruta, 2019; Maresova et al., 2020), είτε ως εργαλεία διδασκαλίας και μάθησης (Moghannemi et al., 2018; Βλαχοπάνου & Παπαδάκης, 2019).

Αναμφισβήτητα, το Facebook, αποτελεί ένα από τα δημοφιλέστερα και ταχύτερα αναπτυσσόμενα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης παγκοσμίως, με περισσότερους από 2,06 δισεκατομμύρια ενεργούς χρήστες ανά ημέρα (Meta, 2023). Ιδρύθηκε στις 4 Φεβρουαρίου 2004 από τον Mark Zuckerberg μαζί με τους συγκατοίκους και συμφοιτητές του στο Harvard College, Eduardo Saverin, Andrew McCollum, Dustin Moskovitz και Chris Hughes. Το Facebook αποτελεί σήμερα σχεδόν αναπόσπαστο μέρος της καθημερινής ζωής των χρηστών, στο οποίο έχουν πρόσβαση μέσω των Η/Υ, των tablet και κυρίως μέσω των έξυπνων κινητών τηλεφώνων. Παρά το γεγονός ότι το Facebook δεν έχει σχεδιαστεί ως ένα περιβάλλον για την οικοδόμηση και διαχείριση των μαθησιακών εμπειριών, φαίνεται να έχει τεράστιες δυνατότητες στον τομέα της εκπαίδευσης (Chugh & Ruhi, 2018). Η ευρεία διάδοση του, οι απεριόριστες δυνατότητες του και η ευκολία στη χρήση του, έχει ενεργοποιήσει εκπαιδευτικούς, ακαδημαϊκούς και ερευνητές για τα πιθανά οφέλη της χρήσης του ως παιδαγωγικό εργαλείο (Allen, 2012; Troussas et al., 2021). Σύγχρονες έρευνες στην Ανώτατη Εκπαίδευση, αναδεικνύουν τα προτερήματα του σε σχέση με τα Συστήματα Διαχείρισης Μαθημάτων (LMS) των πανεπιστημίων και τη δυνατότητα να χρησιμοποιηθεί ως εναλλακτικό ή συμπληρωματικό μέσο υποστήριξης της διδακτικής πρακτικής και ενίσχυσης της μάθησης (Wang et al., 2012; Meishar-Tal et al., 2012; Giannikas, 2020; Vázquez-Cano & Díez-Arcón, 2021). Στο πλαίσιο αυτό, στόχος της παρούσας εργασίας είναι η μελέτη του κοινωνικού δικτύου Facebook ως εκπαιδευτικό εργαλείο στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Ως επιμέρους στόχοι που τίθενται είναι να διερευνηθεί η συμβολή του Facebook α. στην αλληλεπίδραση και επικοινωνία μεταξύ των φοιτητών, β, στην αλληλεπίδραση και επικοινωνία μεταξύ φοιτητών με τον καθηγητή, γ. στην πρόσβαση σε εκπαιδευτικού υλικό και δ. στη συνεργασία και ενεργοποίηση των φοιτητών. Για τον σκοπό αυτό, αρχικά θα επιχειρήσουμε μία εστιασμένη βιβλιογραφική ανασκόπηση των κυριότερων

πρόσφατων ερευνητικών δεδομένων σχετικά με τη χρήση του Facebook στην Ανώτατη Εκπαίδευση και στη συνέχεια, θα αναφερθούμε στην έρευνα που υλοποιήθηκε σε διδασκαλία εργαστηριακού μαθήματος σε περιφερειακό πανεπιστήμιο της Ελλάδας, θα περιγράψουμε τη μεθοδολογία και θα αναλύσουμε τα αποτελέσματα της.

Βιβλιογραφική Ανασκόπηση

Τα τελευταία χρόνια έχουν πραγματοποιηθεί αρκετές ερευνητικές προσπάθειες σχετικά με την εκπαιδευτική χρήση του Facebook στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα. Οι μελέτες δείχνουν ότι η αποδοχή από τους φοιτητές, σε σχέση με την ενσωμάτωση του Facebook στην ακαδημαϊκή τους ζωή είναι θετική και αντιλαμβάνονται τα οφέλη που μπορεί να προσφέρει στην εκπαιδευτική διαδικασία μέσω της ενισχυμένης επικοινωνίας, της δυναμικής αλληλεπίδρασης, και της ευελιξίας στην παροχή μαθησιακού περιεχομένου μαθημάτων (Irwin, et al., 2012; Duncan & Barczyk, 2013; Kitchakarn, 2016; Λούλου & Σπανακά, 2023). Οι Munoz και Townner (2009) στη έρευνα τους παρέχουν συγκεκριμένες οδηγίες και πρακτικές για τον τρόπο χρήσης του Facebook σε τάξεις Κολεγίων. Καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι το Facebook αυξάνει τόσο τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ εκπαιδευτικών - φοιτητών όσο και μεταξύ των φοιτητών μέσα στο διαδικτυακό περιβάλλον, οι οποίες βοηθούν τους σπουδαστές να αλληλοϋποστηρίζονται, όσον αφορά τις εργασίες που τους ανατίθενται στις εξετάσεις και τα ομαδικά Project. Η μελέτη των Kayri & Çakir (2010) σχετικά με τη στάση των φοιτητών απέναντι στην εφαρμογή του Facebook στο πανεπιστήμιο, έδειξε ότι το Facebook έχει τη δυνατότητα να χρησιμοποιηθεί για εκπαιδευτικούς σκοπούς στο πανεπιστήμιο, ως ένα μαθησιακό περιβάλλον. Επισημαίνεται από τους ερευνητές ότι το ηλεκτρονικό αυτό περιβάλλον καθιστά το μάθημα ευχάριστο, διευκολύνει τη συνεργασία και παρέχει πληθώρα ηλεκτρονικών υλικών. Η Piriyaasilra (2010) πραγματοποίησε έρευνα σχετικά με τις επιπτώσεις της εφαρμογής του Facebook ως μέρος της διδασκαλίας στην τάξη. Η μελέτη έδειξε ότι η ενσωμάτωση του ήταν επωφελής για τους φοιτητές και συγκεκριμένα τους βοήθησε να δημιουργήσουν το κοινωνικό τους δίκτυο, ενώ παράλληλα είχε θετικά αποτελέσματα στην υποστήριξη της εκμάθησης ξένων γλωσσών. Σε αντίστοιχη έρευνα της Shih (2011), στόχος της οποίας ήταν να διερευνηθεί η επίδραση της

ενσωμάτωσης του Facebook στο μάθημα της Αγγλική γλώσσας μέσα από μια μικτή προσέγγιση διδασκαλίας, βρέθηκε ότι οι φοιτητές μπορούν να βελτιώσουν τις δεξιότητες γραφής και τις γνώσεις τους στην αγγλική. Επιπλέον σύμφωνα με τα ευρήματα της εν λόγω έρευνας, η χρήση του Facebook ενισχύει σημαντικά το ενδιαφέρον, το κίνητρο και τη συνεργασία. Οι Ractham, Kaewkitirong και Firo (2012) χρησιμοποίησαν το Facebook ως εργαλείο μάθησης σε μάθημα Διαχείρισης Πληροφοριακών Συστημάτων, με σκοπό να οικοδομήσουν ένα βελτιωμένο περιβάλλον μάθησης. Στη μελέτη παρατηρήθηκε ότι υπήρχε μεγάλη δυναμική για τις άτυπες μορφές μάθησης, με το Facebook να αποτελεί τον κύριο χώρο για να επικοινωνούν και να συνεργάζονται οι φοιτητές. Οι Callaghan και Fribbance (2016) κατέδειξαν ότι μια σελίδα πανεπιστημιακού τμήματος στο Facebook διαθέτει βασικά στοιχεία συναφή με τη δημιουργία μιας κοινότητας μάθησης, δηλαδή αποτελεί ένα μέσο εμπλοκής των σπουδαστών, παρέχει πρόσβαση σε μαθησιακούς πόρους και δημιουργεί έναν χώρο όπου μπορεί να γίνει συζήτηση. Η έρευνα των Fithriani και συνεργατών (2019) για τη χρήση του Facebook σε μάθημα αγγλικών ως ξένη γλώσσα, αποκάλυψε ότι το Facebook αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο που προάγει την αυτοπεποίθηση των φοιτητών στη χρήση της αγγλικής, τις επικοινωνιακές δεξιότητες και τη συμμετοχή. Παράλληλα, στην έρευνα αποτυπώθηκε ότι το Facebook μπορεί να βελτιώσει την επάρκεια των φοιτητών στην αγγλική γλώσσα και κυρίως στον γραπτό λόγο.

Πρόσφατες έρευνες για τη χρήση του Facebook ως εκπαιδευτικό εργαλείο στην Ανώτατη Εκπαίδευση εστιάζουν στη διερεύνηση της χρήσης κλειστών ομάδων (Facebook group). Οι Meishar-Tal, Kurtz και Pieterse (2012) διερεύνησαν τη χρήση του Facebook ως εναλλακτικό ενός συμβατικού συστήματος διαχείρισης μαθημάτων (LMS). Τα ευρήματα έδειξαν ότι η ομάδα στο Facebook εκλαμβάνεται ως ένα δυναμικό περιβάλλον μάθησης το οποίο ενεργοποιεί τους φοιτητές να συμμετέχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία, ενθαρρύνει την αλληλεπίδραση και προωθεί τη συνεργατική μάθηση. Οι ερευνήτριες επίσης, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι το Facebook διαθέτει τα τεχνολογικά, κοινωνικά και παιδαγωγικά στοιχεία που απαιτούνται προκειμένου το Facebook να αξιοποιηθεί ως εναλλακτικό ενός συστήματος διαχείρισης της μάθησης. Οι Cuesta και συνεργάτες (2016) διερεύνησαν τη δυνατότητα μία ομάδα στο Facebook να υποστηρίξει τη διδακτική διαδικασία στο

πλαίσιο της Ανώτατης Εκπαίδευσης. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι η ομάδα στο Facebook λειτούργησε ως πύλη για μια δημιουργική επικοινωνία και αλληλεπίδραση, καθώς και ένα διαμεσολαβητικό εργαλείο, το οποίο φάνηκε να βοηθά στον μετριασμό α. των συναισθημάτων ανεπάρκειας, β. των γλωσσικών δυσκολιών και γ. της εμπειρίας της «ετερότητας». Επιπλέον, ένα ακόμη σημαντικό εύρημα αποτελεί το γεγονός ότι η ομάδα στο Facebook βοήθησε του φοιτητές, μέσω της ενεργητικής συζήτησης και διαπραγμάτευσης ζητημάτων, να κατανοήσουν καλύτερα το περιεχόμενο του μαθήματος, τους επίσημους κανόνες που συνδέονται με τις ακαδημαϊκές απαιτήσεις και να συνειδητοποιήσουν τη δική τους θέση στο ακαδημαϊκό πλαίσιο. Η μελέτη των Μυστακίδου και Κολοκυθά (2017) είχε στόχο τη διερεύνηση της χρήσης των κλειστών ομάδων στο Facebook ως άτυπου εκπαιδευτικού εργαλείου. Η έρευνα κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι κλειστές ομάδες λειτούργησαν ως ο ιδιωτικός «κλειστός» χώρος συνεργασίας και επικοινωνίας των φοιτητών σε θέματα που αφορούσαν τις σπουδές τους. Επιπλέον φάνηκε ότι η χρήση των κλειστών ομάδων στο Facebook, ενεργοποιεί τους φοιτητές και οδηγεί στην ανάπτυξη μίας Δημόσιας Παιδαγωγικής σε ένα περιβάλλον άτυπης μάθησης μέσα στους χώρους των κλειστών ομάδων, ιδιαίτερα αποτελεσματικής για τους ίδιους.

Οι Foogooa και Ferdinand-James (2017) μελέτησαν τη χρήση της ομάδας Facebook ως συμπληρωματικό ηλεκτρονικό περιβάλλον του Συστήματος Διαχείρισης Μαθημάτων (LMS) και τον ρόλο της στην ενίσχυση της συμμετοχής των φοιτητών στο μάθημα. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η ομάδα στο Facebook ενίσχυσε τη συμμετοχή και επίδρασε θετικά α. στην αλληλεπίδραση μεταξύ των φοιτητών, β. στην αλληλεπίδραση μεταξύ των φοιτητών με τον καθηγητή και γ. στην εύρεση επιπρόσθετου εκπαιδευτικού υλικού. Η έρευνα της Giannikas (2020) για τη χρήση του Facebook σε διαδικτυακά πανεπιστημιακά προγράμματα, έδειξε ότι τα οφέλη της χρήσης του Facebook ήταν α. η λειτουργία του ως κανάλι πληροφόρησης σχετικά με τις εργασίες των σπουδαστών, β. η ανταλλαγή γνώσεων, γ. η βελτίωση της επαφής με τον καθηγητή και δ. η αυξημένη εμπλοκή με το μάθημα. Στη μελέτη των Ulla και Perales (2021) σχετικά με τη χρήση κλειστής ομάδας στο Facebook ως εφαρμογή υποστήριξης της μάθησης, αποτυπώθηκε ότι το Facebook παρέχει ένα χώρο για ακαδημαϊκή συζήτηση και ανάκτησης εκπαιδευτικού υλικού, ενώ χρησιμεύει και ως

μία ψηφιακή πλατφόρμα για τους σπουδαστές ώστε να σχηματίσουν ένα ακαδημαϊκό δίκτυο όπου μπορούν να αντλήσουν υποστήριξη και να ανταλλάξουν γνώσεις. Οι Vázquez-Canpo και Díez-Arcón, (2021) διερεύνησαν τη χρήση του Facebook σε σχέση με τα συμβατικά εργαλεία Διαχείρισης της Μάθησης (LMS) των πανεπιστημίων. Τα ευρήματα φανέρωσαν ότι το Facebook αποτέλεσε ένα αποτελεσματικό εργαλείο μάθησης, παρέχοντας ένα εύκολα προσβάσιμο περιβάλλον, μέσω του οποίου οι φοιτητές είχαν τη δυνατότητα να μοιράζονται πόρους και πληροφορίες για τα μαθήματα. Επιπλέον η έρευνα κατέδειξε την προτίμηση των φοιτητών στις ομάδες του Facebook σε σχέση με τις συμβατικές πλατφόρμες των Ανώτατων Ιδρυμάτων. Η μελέτη των *Yotyoodying* και *συνεργατών* (2021) σε φοιτητές εξ αποστάσεως εκπαίδευσης στο FernUniversität της Χάγης, αναδεικνύει τα οφέλη των ομάδων στο Facebook στην επικοινωνία μεταξύ των φοιτητών (π.χ. συζήτηση θεμάτων που σχετίζονται με τη μελέτη), καθώς και στον διαμοιρασμό πόρων (π.χ. η κοινή χρήση υλικού μελέτης όπως επιστημονικά άρθρα). Τέλος, σε πρόσφατη μελέτη των Λούλου και Σπανακά (2023) φάνηκε ότι η αλληλεπίδραση μεταξύ των φοιτητών και η παρουσία τους σε κλειστές ομάδες στο Facebook ήταν ιδιαίτερα ευεργετική γι' αυτούς και λειτούργησε θετικά στη διαδικασία της μάθησης και στην ολοκλήρωση των σπουδών τους. Επιπλέον, όπως έδειξε η εν λόγω έρευνα, οι κλειστές ομάδες συνέβαλαν στην ανάπτυξη του αισθήματος του «συνανήκειν», στην άντληση ψυχολογικής υποστήριξης και στην ελεύθερη έκφραση χωρίς περιορισμούς.

Μεθοδολογία

Η μελέτη πραγματοποιήθηκε σε διδασκαλία εργαστηριακού μαθήματος σε περιφερειακό πανεπιστήμιο της Ελλάδας. Αποτελεί ένα μέρος έρευνας μικρής κλίμακας εστιασμένη σε ομάδα φοιτητών, που βρίσκεται κοντά στον ερευνητή (δείγμα ευκολίας) (Cohen et al., 2007: 113-114). Για το σκοπό της μελέτης δημιουργήθηκε κλειστή ομάδα στο Facebook με διαχειριστή τον διδάσκων, στην οποία συμμετείχαν το σύνολο των φοιτητών που είχαν επιλέξει και παρακολουθούσαν το συγκεκριμένο μάθημα. Στο περιβάλλον του Facebook, ο καθηγητής, παρείχε εκπαιδευτικό υλικό στους συμμετέχοντες ανάλογα με τις ανάγκες του μαθήματος, απαντούσε στις απορίες των φοιτητών, συμβούλευε, ενθάρρυνε και επέβλεπε τη μεταξύ τους αλληλεπίδραση. Να τονίσουμε εδώ ότι το αντίστοιχο υλικό

προς μελέτη υπήρχε παράλληλα διαθέσιμο στους φοιτητές στο Σύστημα Διαχείρισης Μάθησης του Πανεπιστημίου. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε από την 1^η Δεκεμβρίου 2017 μέχρι και τη 15^η Ιανουαρίου 2018 και αποτελούνταν από τέσσερις (4) τρίωρες διδακτικές συναντήσεις. Αρχικά, οι φοιτητές ενημερώθηκαν προφορικά για τη δημιουργία κλειστής ομάδας στο περιβάλλον του Facebook, τον σκοπό και τους στόχους. Κατόπιν, στάλθηκε ανοιχτή πρόσκληση μέσω ηλεκτρονικού μηνύματος (email) στους φοιτητές και μετά τη σύμφωνη γνώμη αυτών, εστάλησαν τα αιτήματα συμμετοχής στην κλειστή ομάδα. Στην έρευνα συμμετείχαν 27 εκπαιδευόμενοι ηλικίας από 19 μέχρι και 25 ετών από διαφορετικές περιοχές προέλευσης, και ήταν φοιτητές σε συγκεκριμένο τμήμα του πανεπιστημίου. Το εργαλείο συλλογής ποσοτικών δεδομένων που χρησιμοποιήθηκε ήταν το ερωτηματολόγιο, το οποίο συγκροτήθηκε με βάση τη βιβλιογραφική έρευνα για το σχεδιασμό των ερωτηματολογίων (Javeau, 2000; Cohen et al., 2007; Mertens, 2015) και συντάχθηκε με βάση το σκοπό και τους στόχους της έρευνας. Σχεδιάστηκε με τη χρήση του διαδικτυακού εργαλείου google forms, και αποτελείται από δύο ομάδες κλειστών ερωτήσεων. Το πρώτο μέρος περιλαμβάνει 4 ερωτήσεις κλειστού τύπου που αφορούν τα ατομικά στοιχεία των συμμετεχόντων καθώς και τη συχνότητα χρήσης του Facebook από τους φοιτητές. Το δεύτερο μέρος αποτελείται από 9 ερωτήσεις/προτάσεις που αφορούν την εκπαιδευτική χρήση του Facebook, σε πεντάβαθμη κλίμακα πιθανών θέσεων, απαντήσεων τύπου Likert με τις εξής διαβαθμίσεις: 1= Διαφωνώ Πλήρως 2= Διαφωνώ 3=Αβέβαιος/η 4= Συμφωνώ 5= Συμφωνώ Απόλυτα. Για την πιλοτική εφαρμογή του ερωτηματολογίου στάλθηκε ο σύνδεσμος του ερωτηματολογίου (link) με προσωπικό μήνυμα σε 3 συμμετέχοντες στην έρευνα φοιτητές. Καθώς δεν διαπιστώθηκαν προβλήματα λειτουργικότητας ή/και ελαττώματα στο ερωτηματολόγιο, στη συνέχεια, αφού ενημερώθηκε το σύνολο των φοιτητών για τη διαδικασία, ο σύνδεσμος του ερωτηματολογίου (link) αναρτήθηκε στην κλειστή ομάδα στο Facebook. Ο πληθυσμός της παρούσας έρευνας περιλαμβάνει όλους του φοιτητές που συμμετείχαν και παρακολουθούσαν το εργαστηριακό μάθημα. Συγκεντρώθηκαν δεδομένα από 27 ερωτηματολόγια, η στατιστική επεξεργασία των οποίων έγινε με τη χρήση του στατιστικού πακέτου επεξεργασίας δεδομένων SPSS v.22. Τα αποτελέσματα οργανώθηκαν σε πίνακες

συχνότητων, ομαδοποιήθηκαν και αναλύθηκαν ώστε να διατυπωθούν καλύτερα οι απαντήσεις των εκπαιδευόμενων.

Αποτελέσματα

Το πρώτο μέρος του ερωτηματολογίου περιλάμβανε 4 ερωτήσεις που αφορούσαν τα ατομικά στοιχεία των συμμετεχόντων καθώς και τη συχνότητα χρήσης του Facebook. Το δημογραφικό προφίλ των υποκειμένων συμπεριλαμβάνει την ηλικία και το φύλο. Συγκεκριμένα, μεταξύ των 27 συμμετεχόντων στην έρευνα, οι 26 ήταν γυναίκες (96,3%) και ένας άντρας (3,7%) (πίνακας 1). Η πλειονότητα των συμμετεχόντων (88,9%) βρισκόταν ηλικιακά ανάμεσα στα 21 - 25 έτη. Ηλικία έως και 20 ετών είχε το 7,4% του δείγματος, ενώ το 3,7% βρισκόταν ανάμεσα στα 36 - 40 έτη (πίνακας 2).

Πίνακας 1: Φύλο συμμετεχόντων

Απαντήσεις Φοιτητών	Ποσοστό%
Γυναίκα	96,3
Άντρας	3,7

Πίνακας 2: Ηλικία συμμετεχόντων

Απαντήσεις Φοιτητών	Ποσοστό%
< 20 ετών	7,4
21-25 ετών	88,9
26-30 ετών	0
31-35 ετών	0
36-40 ετών	3,7
41-45 ετών	0
> 46 ετών	0

Σε σχέση με τη συχνότητα χρήσης του Facebook, το 92,6% των ερωτώμενων απάντησε ότι το χρησιμοποιεί καθημερινά, ενώ το 7,4% το χρησιμοποιεί μερικές φορές την εβδομάδα (πίνακας 3). Το 48,1 % των υποκειμένων δήλωσε ότι αφιερώνουν 1 - 3 ώρες κατά μέσο χρόνο την ημέρα, το 18,5% περισσότερες από 3 ώρες, το 14,8% μία ώρα, το 7,4% μισή ώρα και το 7,4% λιγότερο από 15 λεπτά (πίνακας 4)

Πίνακας 3: Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε το Facebook;

Απαντήσεις Φοιτητών	Ποσοστό%
Καθημερινά	92,6
Μερικές φορές την εβδομάδα	7,4
Μερικές φορές τον μήνα	0

Πίνακας 4: Ο μέσος χρόνος που χρησιμοποιείτε το Facebook σε μια ημέρα;

Απαντήσεις Φοιτητών	Ποσοστό%
< 15 λεπτά	7,4
15 λεπτά	3,7
Μισή ώρα	7,4
1 ώρα	14,8
1-3 ώρες	48,1
> 3 ώρες	18,5

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση του πρώτου μέρους του ερωτηματολογίου, συμπερασματικά μπορεί να παρατηρηθεί ότι πρόκειται για άτομα και κυρίως γυναίκες ηλικίας από 21 έως 25 ετών, τα οποία επισκέπτονται το Facebook καθημερινά με μέσο χρόνο χρήσης την ημέρα μία έως τρεις ώρες.

Στο δεύτερο μέρος του ερωτηματολογίου, τα δύο πρώτα ερωτήματα σχετίζονται με την επικοινωνία των φοιτητών τόσο με τους συμφοιτητές τους όσο και με τον καθηγητή. Σε πρόταση/ερώτηση που τέθηκε για το αν το Facebook αποτελεί έναν καλό χώρο για να διατηρούν επαφή με τους συμφοιτητές τους, το 87,6% των απαντήσεων (συμφωνώ και συμφωνώ απόλυτα) είναι θετικό, ενώ δεν υπήρχε καμία αρνητική απάντηση (Πίνακας 5). Σχετικά με την επικοινωνία με τον καθηγητή, το 55,5% των εκπαιδευόμενων συμφωνεί ότι το Facebook αποτελεί ένα καλό μέσο για την επικοινωνία με τον καθηγητή, σε αντίθεση με το 18,5% των που διαφωνεί (Πίνακας 6).

Πίνακας 5: Το Facebook αποτελεί έναν καλό χώρο για να διατηρώ επαφή με τους/τις συμφοιτητές/τριές μου

Απαντήσεις Φοιτητών	Ποσοστό%
Διαφωνώ Πλήρως	0
Διαφωνώ	0
Αβέβαιος/η	7,7
Συμφωνώ	55,6
Συμφωνώ Απόλυτα	37

Πίνακας 6: Το Facebook αποτελεί ένα καλό μέσο για να επικοινωνώ με τον/την καθηγητή/τρια

Απαντήσεις Φοιτητών	Ποσοστό%
Διαφωνώ Πλήρως	0
Διαφωνώ	18,5
Αβέβαιος/η	25,9
Συμφωνώ	40,7
Συμφωνώ Απόλυτα	14,8

Τα δύο επόμενα ερωτήματα σχετίζονται με τις εργασίες και τις σημειώσεις που αναρτά ο καθηγητής - οι οποίες θα πρέπει να επισημάνουμε αναρτώνται και στο e-class - καθώς και με την υποστήριξη που λαμβάνουν οι φοιτητές για τις εργασίες του μαθήματος μέσω του Facebook. Όπως προκύπτει από τις απαντήσεις, ένα σημαντικό ποσοστό (62,9%) πιστεύει ότι το Facebook αποτελεί έναν καλό χώρο για τον έλεγχο των σημειώσεων του μαθήματος ή της εργασίας που δημοσιεύει ο καθηγητής, ενώ αντίθετα, το 14,8% διαφωνεί (Πίνακας 7). Σχετικά με το αν το Facebook αποτελεί έναν καλό χώρο στο οποίο μπορούν να λάβουν υποστήριξη σχετικά με τις εργασίες, το 74,1% συμφωνεί, σε σχέση με το 14,8% που διαφωνεί (Πίνακας 8).

Πίνακας 7: Το Facebook αποτελεί έναν καλό χώρο για να ελέγγω τις σημειώσεις του μαθήματος ή της εργασίας που δημοσιεύει ο/η καθηγητής/τρια

Απαντήσεις Φοιτητών	Ποσοστό%
Διαφωνώ Πλήρως	0
Διαφωνώ	14,8
Αβέβαιος/η	22,2
Συμφωνώ	33,3
Συμφωνώ Απόλυτα	29,6

Πίνακας 8: Το Facebook αποτελεί έναν καλό χώρο για να ζητάω βοήθεια σχετικά με τις εργασίες μου

Απαντήσεις Φοιτητών	Ποσοστό%
Διαφωνώ Πλήρως	0
Διαφωνώ	7,4
Αβέβαιος/η	18,5
Συμφωνώ	51,9
Συμφωνώ Απόλυτα	22,2

Επιπλέον, ζητήθηκε από τους φοιτητές να απαντήσουν στο κατά πόσο το Facebook αποτελεί ένα καλό χώρο για να συζητούν για θέματα γενικού ενδιαφέροντος, καθώς και για εκπαιδευτικά θέματα με τους συμφοιτητές τους. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο ερώτημα αν το Facebook αποτελεί ένα καλό χώρο για συζήτηση επί θεμάτων γενικού ενδιαφέροντος παρουσιάζει το γεγονός ότι κανένας από τους φοιτητές δεν διαφωνεί, ενώ, το 88,8% συμφωνεί (πίνακας 9). Επίσης, το ποσοστό που συμφωνεί ότι το Facebook αποτελεί ένα καλό χώρο για να συζητούν εκπαιδευτικά θέματα είναι 66,6%, σε αντίθεση με το 7,4% που διαφωνεί (πίνακας 10).

Πίνακας 9: Το Facebook αποτελεί έναν καλό χώρο για να συζητήσω για διάφορα θέματα με τους/τις συμφοιτητές/τριές μου

Απαντήσεις Φοιτητών	Ποσοστό%
Διαφωνώ Πλήρως	0
Διαφωνώ	0
Αβέβαιος/η	11,1
Συμφωνώ	48,1
Συμφωνώ Απόλυτα	40,7

Πίνακας 10: Το Facebook αποτελεί έναν καλό χώρο για να συζητήσω για εκπαιδευτικά θέματα με τους/τις συμφοιτητές/τριές μου

Απαντήσεις Φοιτητών	Ποσοστό%
Διαφωνώ Πλήρως	0
Διαφωνώ	14,8
Αβέβαιος/η	18,5
Συμφωνώ	40,7
Συμφωνώ Απόλυτα	25,9

Ως προς την αξιοποίηση του Facebook για την πρόσβαση σε εκπαιδευτικό υλικό, το 62,9% των ερωτώμενων θεωρεί ότι συμβάλει στην πρόσβαση σε συνδέσμους με εκπαιδευτικό υλικό, αντιθέτως ένα ελάχιστο ποσοστό 7,4% διαφωνεί (πίνακας 11).

Πίνακας 11: Το Facebook είναι ένα καλό μέσο για να έχω πρόσβαση σε συνδέσμους με εκπαιδευτικό υλικό

Απαντήσεις Φοιτητών	Ποσοστό%
Διαφωνώ Πλήρως	0
Διαφωνώ	7,4
Αβέβαιος/η	29,6
Συμφωνώ	48,1
Συμφωνώ Απόλυτα	14,8

Ο τελευταίος άξονας διερεύνησης του ερωτηματολογίου, αφορά την ενεργητική συμμετοχή των εκπαιδευομένων στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Σύμφωνα με τις απαντήσεις, το 61,8% των φοιτητών θεωρεί ότι το Facebook παρέχει ένα μαθησιακό περιβάλλον το οποίο τους κινητοποιεί/ενεργοποιεί να συμμετέχουν, ενώ το 22,2%

διαφωνεί (πίνακας 13). Τέλος, ένα σημαντικό ποσοστό 48,1% αισθάνεται ότι συμμετέχει ενεργά στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες στο Facebook, σε σχέση με το 25,9% των συμμετεχόντων που έχει αντίθετη άποψη (πίνακας 14).

Πίνακας 13: Το Facebook μου παρέχει ένα μαθησιακό περιβάλλον το οποίο με κινητοποιεί/ενεργοποιεί να συμμετέχω

Απαντήσεις Φοιτητών	Ποσοστό%
Διαφωνώ Πλήρως	7,4
Διαφωνώ	14,8
Αβέβαιος/η	25,9
Συμφωνώ	40,7
Συμφωνώ Απόλυτα	11,1

Πίνακας 14: Αισθάνομαι ότι συμμετέχω ενεργά στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες στο Facebook

Απαντήσεις Φοιτητών	Ποσοστό%
Διαφωνώ Πλήρως	14,8
Διαφωνώ	11,1
Αβέβαιος/η	25,9
Συμφωνώ	29,6
Συμφωνώ Απόλυτα	18,5

Συζήτηση

Η παρούσα εργασία εξέτασε τις απόψεις 27 φοιτητών, για την αξιοποίηση του μέσου κοινωνικής δικτύωσης Facebook, ως εκπαιδευτικό εργαλείο στα Ανώτατα Ιδρύματα. Από τα αποτελέσματα της έρευνας φαίνεται πως το Facebook αποτελεί ένα μέσο επαφής και επικοινωνίας μεταξύ των φοιτητών με τους συμφοιτητές τους, διαπίστωση που συνάδει με τα ευρήματα των Munoz και Towner (2009), Ractham, Kaewkitirong και Firpo (2012), Yotyodying και συνεργατών (2021) και των Λούλου και Σπανακά (2023). Δεδομένου ότι το Facebook χρησιμοποιείται ευρύτατα από τους φοιτητές (πίνακας 3 και 4), γεγονός από το οποίο συνεπάγεται η εξοικείωση με το ψηφιακό περιβάλλον του, το καθιστά για αυτούς ένα εύχρηστο εργαλείο για τη μεταξύ τους επικοινωνία (De Villiers, 2010; Μυστακίδου & Κολοκυθά, 2017;

Giannikas, 2020). Στο πλαίσιο αυτό, φαίνεται ότι οι φοιτητές αποτιμούν θετικά το Facebook ως ένα χώρο ανταλλαγής πληροφοριών και συζήτησης, τόσο για εκπαιδευτικά θέματα, όσο και για θέματα γενικού ενδιαφέροντος (De Villiers, 2010; Ryan et al., 2011; Yotyodying et al., 2021). Επιπλέον, από τη μελέτη καταδεικνύεται η χρήση του Κοινωνικού Δικτύου Facebook ως μέσο επικοινωνίας με τον καθηγητή, συμφωνώντας με τα ευρήματα των Munoz και Towner (2009), Hurt και συνεργατών (2012), Foogooa και Ferdinand-James (2017) και Λούλου και Σπανάκα (2023). Από την άλλη, το αποτέλεσμα αυτό έρχεται σε αντίθεση με τα ευρήματα των Kumprikaitė-Valiūnienė (2016) και Μυστακίδου και Κολοκυθά (2017), τα οποία έδειξαν ότι οι φοιτητές δεν επιλέγουν ούτε επιθυμούν να επικοινωνήσουν με τους καθηγητές μέσω των διαδικτυακών ομάδων.

Επιπλέον, σύμφωνα με τα αποτελέσματα, το Facebook θεωρείται από τους φοιτητές ένας καλός χώρος ελέγχου και πρόσβασης στις σημειώσεις και τις εργασίες που αναρτώνται στη διαδικτυακή ομάδα από τον καθηγητή. Το εύρημα αυτό καταδεικνύει ένα σημαντικό πλεονέκτημα του Facebook σε σχέση με τα συμβατικά εργαλεία Διαχείρισης της Μάθησης (LMS), δηλαδή, το γεγονός ότι, όταν ένα εκπαιδευτικό υλικό «δημοσιεύεται» στο Facebook, όλοι οι φοιτητές λαμβάνουν γνωστοποίηση, ενώ από την άλλη, στα LMS οφείλουν να ελέγξουν αν το νέο υλικό έχει αναρτηθεί (Wang et al., 2012; Meishar-Tal et al., 2012; Foogooa & Ferdinand-James, 2017:119; Yotyodying et al., 2021). Παράλληλα, από τις απαντήσεις των φοιτητών φαίνεται ότι πέρα από τις σημειώσεις του μαθήματος που αναρτά ο εκπαιδευτής, το Facebook συμβάλει στην πρόσβαση σε συνδέσμους με επιπρόσθετο εκπαιδευτικό υλικό (Callaghan & Fribbance, 2016; Giannikas, 2020), το οποίο ενδεχομένως δημοσιεύεται είτε από τον καθηγητή, είτε από τους φοιτητές του τμήματος, είτε από ιστοχώρους που έχουν πρόσβαση οι φοιτητές (Vázquez-Cano & Díez-Arcón, 2021). Επιπλέον, όπως δείχνουν τα αποτελέσματα, οι φοιτητές θεωρούν το Facebook ένα καλό χώρο για να λαμβάνουν υποστήριξη σχετικά με τις εργασίες τους, καθιστώντας το έτσι ένα μέσο ανταλλαγής γνώσης, αλληλοϋποστήριξης και συνεργασίας (Munoz & Towner, 2009; Cuesta, et. al., 2016; Θεοδώρου-Μουστάκα, 2017; Ulla & Perales, 2021). Τέλος, αναφορικά με την ενεργητική συμμετοχή των φοιτητών, τα ευρήματα της έρευνας δείχνουν ότι Το Facebook παρέχει ένα μαθησιακό περιβάλλον το οποίο κινητοποιεί/ενεργοποιεί τους εκπαιδευόμενους να συμμετέχουν στην εκπαιδευτική

διαδικασία, επιβεβαιώνοντας τα αποτελέσματα αντίστοιχων ερευνών (Ryan et al., 2011; Meishar-Tal et al., 2012; Μυστακίδου & Κολοκυθά, 2017; Foogooa & Ferdinand-James, 2017; Giannikas, 2020).

Συμπεράσματα

Σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν η μελέτη του κοινωνικού δικτύου Facebook ως εκπαιδευτικό εργαλείο στην ανώτατη εκπαίδευση, εστιάζοντας στη συμβολή του στην αλληλεπίδραση και επικοινωνία, στην πρόσβαση σε εκπαιδευτικό υλικό, καθώς και στη συνεργασία και ενεργοποίηση των φοιτητών. Γενικότερα, τα ευρήματα της έρευνας συμπίπτουν με τα δεδομένα της βιβλιογραφίας και δείχνουν τη θετική αποτίμηση των σπουδαστών που έλαβαν μέρος στην έρευνα για τη χρήση της κλειστής ομάδας Facebook στην εκπαιδευτική διαδικασία. Συγκεκριμένα, φαίνεται ότι το Facebook ευνοεί την αλληλεπίδραση και επικοινωνία τόσο μεταξύ των φοιτητών, όσο και μεταξύ των φοιτητών με τον καθηγητή. Επιπλέον, οι σπουδαστές θεωρούν ότι το συγκεκριμένο μέσο κοινωνικής δικτύωσης τους προσφέρει ένα πεδίο συζήτησης εκπαιδευτικών και γενικότερων ζητημάτων, ένα χώρο όπου μπορούν να αντλήσουν υποστήριξη για τις εργασίες τους και ένα περιβάλλον πρόσβασης σε εκπαιδευτικό υλικό και σε σημειώσεις τους μαθήματος. Τα ευρήματα επίσης δείχνουν ότι το Facebook παρέχει ένα μαθησιακό περιβάλλον το οποίο ενεργοποιεί τους εκπαιδευόμενους να συμμετέχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία και στις δραστηριότητες του μαθήματος. Εν κατακλείδι, τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν αρκετά ενθαρρυντικά και το Facebook φαίνεται να έχει τη δυναμική να αξιοποιηθεί ως εκπαιδευτικό εργαλείο στην ανώτατη εκπαίδευση και να υποστηρίξει τη μαθησιακή διαδικασία, προς όφελος των φοιτητών και της ακαδημαϊκής κοινότητας εν γένει. Αναδεικνύεται ως ένα εκπαιδευτικό εργαλείο που ευνοεί την ανταλλαγή πληροφοριών και γνώσεων, την ανάκτηση μαθησιακών πόρων, την επικοινωνία, τη συνεργασία και την αλληλοϋποστήριξη. Αξίζει να υπογραμμιστεί ότι η παρούσα μελέτη αποτελεί έρευνας μικρής κλίμακας, σε ένα αναμφισβήτητα μικρό αριθμητικά δείγμα, γεγονός καθιστά περιοριστικό παράγοντα για τη γενίκευση των αποτελεσμάτων. Εντούτοις, αποτελεί μία ακόμα συμβολή στην προσπάθεια χαρτογράφησης αυτού του πεδίου, καθώς και μία συνεισφορά που εμπλουτίζει και τροφοδοτεί τη σχετική επιστημονική συζήτηση, η οποία εξελίσσεται σε διεθνές

επίπεδο. Τέλος, θεωρούμε ότι απαιτείται περαιτέρω έρευνα προκειμένου να προσδιοριστεί πλήρως η εκπαιδευτική χρήση του Facebook και να εκτιμηθεί με σαφήνεια η δυνατότητα αξιοποίησής του στα Ανώτατα Ιδρύματα και γενικότερα στην εκπαίδευση.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Allen, M. (2012). An education in Facebook. *Digital Culture & Education*, 4(3), 213–225.
- Βλαχοπάνου, Π., & Παπαδάκης, Σ. (2019). Ο ρόλος των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης στη συνεργατική μάθηση και στην επίδοση φοιτητών εξ αποστάσεως εκπαίδευσης. *Ανοικτή Εκπαίδευση*, 15(2), 124-143.
- Boyd, D. M., & Ellison, N. B. (2008). Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(1), 210-230.
- Callaghan, G. & Fribbance, I. (2016). The use of Facebook to build a community for distance learning students: a case study from the Open University. *Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning*, 31(3), 260-272, doi: 10.1080/02680513.2016.1229176.
- Carr, C. T., & Hayes, R. A. (2015). Social Media: Defining, Developing, and Divining. *Atlantic Journal of Communication*, 23(1):46–65.
- Chan, R. Y., Bista, K., & Allen, R. M. (Eds.). (2021). *Online teaching and learning in higher education during COVID-19: International perspectives and experiences*. New York: Routledge.
- Chugh, R., & Ruhi, U. (2018). Social media in higher education: A literature review of Facebook. *Education and Information Technologies*, 23, 605-616.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research methods in education* (6th ed.). London/New York: Routledge/Taylor & Francis Group.
- Cuesta, M., Eklund, M., Rydin, I., & Witt, A.-K. (2015). Using Facebook as a co-learning community in higher education. *Learning, Media and Technology*, 41(1), 1–18.
- De Villiers, M. R. (2010). Academic use of a group on Facebook: Initial findings and perceptions. *Proceedings of Informing Science & IT Education Conference (InSITE) 2010*, 173-190.
- Duncan, D. G., & Barczyk, C. C. (2013). Facebook in the university classroom: Do students perceive that it enhances community of practice and sense of community. *International Journal of Business and Social Science*, 4(3), 1-14.
- Fithriani, R., Dewi, U., Daulay, S. H., Salmiah, M., & Fransiska, W. (2019). Using facebook in EFL writing class: Its effectiveness from students' perspective. *Social Sciences*, 3(19), 634–645.
- Foogooa, R., & Ferdinand-James, D. (2017). Use of Facebook for enhancing student engagement in a higher education blended engineering course. *Innovative Issues and Approaches in Social Sciences*, 10(1), 8–31. <https://doi.org/10.12959/issn.1855-0541.IIASS-2017-no1-art1>.
- Giannikas, C.N. (2020). Facebook in Tertiary Education: the impact of social media in e-learning. *The Journal of University Teaching & Learning Practice*. 17(1), 1-13.
- Hurt, N.E., Moss, G. S., Bradley, C. L., Larson, L.R. Lovelace, M. D., Prevost, L. B., Riley, N., Domizi, D., & Camus, M. S. (2012). The Facebook Effect: College Students' Perceptions of Online Discussions in the Age of Social Networking. *International Journal for the Scholarship of Teaching and Learning*, 6(2), 1-24.
- Θεοδώρου-Μουστάκα, Β. (2017). *Ο ρόλος της κοινωνικής δικτύωσης στις σπουδές ομάδας φοιτητών του ΕΚΠΑ*. Μεταπτυχιακή εργασία. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

- Irwin, C., Ball, L., Desbrow, B., & Leveritt, M. (2012). Students' perceptions of using Facebook as an interactive learning resource at university. *Australasian Journal of Educational Technology*, 28(7), 1221-1232.
- Javeau C. (2000). *Η έρευνα με ερωτηματολόγιο: Το εγχειρίδιο του καλού ερευνητή*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media. *Business Horizons*, 53(1), 59–68.
- Jimoyiannis, A., (Ed.) (2014). *Research on e-Learning and ICT in Education*. New York: Springer.
- Karagiannidis, C., Politis, P., & Karasavvidis, I. (2014). *Research on E-Learning and Ict in Education: Technological, Pedagogical and Instructional Perspectives*. New York: Springer Science+Business Media. <https://doi.org/10.1007/978-1-4614-6501-0>.
- Καράτζογλου, Α. Κ., & Παπαδimitriou, S. (2022). Τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης ως εργαλεία στην υποστήριξη και επικοινωνία των φοιτητών της Ανοιχτής και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης υπό το πρίσμα των μελών ΣΕΠ του ΕΑΠ. Στα Πρακτικά του 11^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση, 11(3Α), 63-77. Αθήνα. <https://doi.org/10.12681/icodl.3383>.
- Kayri, M., & Çakir, Ö. (2010). An Applied Study on Educational Use of Facebook as a Web 2.0 Tool: The Sample Lesson Of Computer Networks And Communication. *International Journal of Computer Science & Information Technology*, 2(4), 48-58.
- Kitchakarn, O. (2016). How students perceived social media as a learning tool in enhancing their language learning performance. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 15(4), 53-60.
- Kumpikaitė-Valiūnienė, V. (2016). Distance Learning and Facebook's Usage in the Study Process: Students' Attitude. *International Journal of Information and Education Technology*, 6(2), 122-126.
- Λούλου Κ., & Σπανακά Α. (2023). Η διαδικασία εκπόνησης Διπλωματικών Εργασιών στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο: Μελέτη περίπτωσης Κλειστής Ομάδας του Facebook. *Open Education*, 19(1), 55-83.
- Maresova, P., Hruska, J., & Kuca, K. (2020). Social media university branding. *Education Sciences*, 10(3), 74. <https://doi.org/10.3390/educsci10030074>.
- Masalimova, A. R., Kosheleva, Y. P., Kosarenko, N. N., Kashina, S. G., Sokolova, E. G., & Iakovleva, E. V. (2023). Effects of social networking sites on university students' academic performance: A systematic review. *Online Journal of Communication and Media Technologies*, 13(3), e202339.
- Meishar-Tal, H., Kurtz, G., & Pieterse, E. (2012). Facebook groups as LMS: A case study. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 13(4), 33–48. <https://doi.org/10.19173/irrodl.v13i4.1294>.
- Mertens, D. M. (2015). *Research and evaluation in education and psychology: Integrating diversity with quantitative, qualitative, and mixed methods* (4th ed.). Thousand Oak: CA, Sage.
- Meta (2023). *Meta Reports Second Quarter 2023 Results*. Retrieved 20.08.2023, from <http://investor.fb.com>.
- Moghavvemi, S., Sulaiman, A., Jaafar, N. I., & Kasem, N. (2018). Social media as a complementary learning tool for teaching and learning: The case of youtube. *The International journal of management education*, 16(1), 37-42.

- Munoz, C. & Towner, T. (2009). Opening Facebook: How to Use Facebook in the College Classroom. In I. Gibson, R. Weber, K. McFerrin, R. Carlsen & D. Willis (Eds.), *Proceedings of SITE 2009--Society for Information Technology & Teacher Education International Conference* (pp. 2623-2627). Charleston, SC, USA: AACE.
- Μυστακίδου, Μ. & Κολοκυθά, Μ. (2017). Μελέτη περίπτωσης των κλειστών ομάδων στο Facebook των μεταπτυχιακών φοιτητών του ΕΑΠ της ακαδημαϊκής χρονιάς 2014-2015. Στα Πρακτικά του 10ου Διεθνούς Συνεδρίου για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση, 2Α, 1-13. Αθήνα.
- Davis, N. (2018). *Digital technologies and change in education: The arena framework*. Routledge, New York.
- Peruta, A., & Shields, A. B. (2017). Social media in higher education: understanding how colleges and universities use Facebook. *Journal of marketing for Higher Education*, 27(1), 131-143.
- Piriyasilpa, Y. (2011). See You in Facebook: The effects of incorporating online social networking in the language classroom. *Journal of Global Management Research*, 7(1), 67–70.
- Pokhrel, S., & Chhetri, R. (2021). A Literature Review on Impact of COVID-19 Pandemic on Teaching and Learning. *Higher Education for the Future*, 8(1), 133–141.
- Ractham, P., Kaewkitipong, L. & Firpo, D. (2012). The use of Facebook in an introductory MIS course: Social constructivist learning environment. *Decision Sciences Journal of Innovative Education*, 10(2), 165-188.
- Ryan, S.D., Magro, M.J. & Sharp, J.H. (2011). Exploring Educational and Cultural Adaptation through Social Networking Sites. *Journal of Information Technology Education: Innovations in Practice*, 10(1), 1-16.
- Sarker, M. N. I., Wu, M., Cao, Q., Alam, G. M., & Li, D. (2019). Leveraging digital technology for better learning and education: A systematic literature review. *International Journal of Information and Education Technology*, 9(7), 453-461.
- Shih, R. (2011). Can web 2.0 technology assist college students in learning English writing? Integrating Facebook and peer assessment with blended learning. *Australian journal of Educational Technology*. 27(5), 829-845.
- Shields, A. B., & Peruta, A. (2019). Social media and the university decision. Do prospective students really care? *Journal of marketing for higher education*, 29(1), 67-83.
- Tang, K. H. D. (2023). Impacts of COVID-19 on primary, secondary and tertiary education: a comprehensive review and recommendations for educational practices. *Educational Research for Policy and Practice*, 22(1), 23-61. <https://doi.org/10.1007/s10671-022-09319-y>.
- Tasci, G. (2021). The impact of COVID-19 on Higher Education: Rethinking internationalization behind the iceberg: COVID-19 and Higher Education. *International Journal of Curriculum and Instruction*, 13(1), 522- 536.
- Troussas, C., Krouska, A., Giannakas, F., Sgouropoulou, C., and Voyiatzis, I. (2021). An alternative educational tool through interactive software over Facebook in the era of COVID-19. In C. Frasson, K. Kabassi, & A. Voulodimos (eds), *Frontiers in Artificial Intelligence and Applications: Vol. 338. Novelties in Intelligent Digital Systems* (pp. 3-11). IOS Press. doi:10.3233/FAIA210069.
- Ulla, M. B., & Perales, W. F. (2021). Facebook as an integrated online learning support application during the COVID19 pandemic: Thai university students' experiences and perspectives. *Heliyon*, 7(11), 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2021.e08317>.

- UNESCO. (2021). *COVID-19: reopening and reimagining universities, survey on higher education through the UNESCO National Commissions*. Retrieved 20.08.2023 from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000378174>.
- Vázquez-Cano, E. & Díez-Arcón, P. (2021). Facebook or LMS in Distance Education? Why University Students Prefer to Interact in Facebook Groups. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 22(3), 119–141. <https://doi.org/10.19173/irrodl.v22i3.5479>.
- Wang, Q., Woo, H., Quek, C., Yang, Y., & Liu, M. (2012). Using the Facebook group as a learning management system: An exploratory study. *British Journal of Educational Technology*, 43(3), 428–438.
- Yotyodying, S., Dettmers, S., Erdal, K., & Onkmann, K. (2021). Educational usage of Facebook and academic achievement in distance university students: Mediated by basic needs satisfaction. *Education and Information Technologies*, 1-20.
- Zachos, G., Paraskevopoulou-Kollia, E. A., & Anagnostopoulos, I. (2018). Social media use in higher education: A review. *Education Sciences*, 8(4), 194.
- Zarzycka, E., Krasodomska, J., Mazurczak-Mąka, A., & Turek-Radwan, M. (2021). Distance learning during the COVID-19 pandemic: students' communication and collaboration and the role of social media. *Cogent Arts & Humanities*, 8(1), 1953228. doi: 10.1080/23311983.2021.1953228.